

Яна СОКОЛОВА,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник
відділу проблем функціональної діяльності прокуратури
Науково-дослідного інституту
Національної академії прокуратури України

РОЗСЛІДУВАННЯ ВИКРАДЕННЯ ЛЮДИНИ: ТИПОВІ ТАКТИЧНІ ОПЕРАЦІЇ

Ключові слова: розслідування; викрадення людини; типові тактичні операції; тактичні (проміжні) завдання.

На сучасному етапі розвитку криміналістики вже недостатньо створення класифікації тактичних прийомів, їх систематизації, побудови типових систем тактичних прийомів огляду місця події, обшуку, допиту, пред'явлення для впізнання та інших слідчих дій. Важливою стає розробка такого елемента тактики, як тактична операція [1, 5]. Відтак актуальністю теми даної статті обумовлена невизначеністю на сьогоднішні питання про те, які тактичні операції необхідно проводити під час розслідування викрадення людини.

Перед слідчим на кожному етапі розслідування викрадення людини постають відповідні завдання, для вирішення яких недостатньо проведення окремих слідчих дій. Розслідування злочинів передбачає важливість розгляду їх у взаємозв'язку, визначення найбільш раціональних їх комплексів. Ця обставина зумовлює необхідність проведення тактичних операцій, визначальною рисою яких є об'єднання кількох дій, що одночасно чи в близькій часовій послідовності виконуються для досягнення поставленої мети [2, 34].

Інформація, отримана за допомогою вчасного і кваліфікованого проведення окремих слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, дає змогу правильно визначити напрям розслідування, успішно і протягом короткого терміну розкрити злочин. За допомогою лише звичайних способів виявлення і розслідування викрадення людини не

завжди можливо ефективно виконувати поставлені завдання. Відтак виникає потреба постійно поповнювати арсенал наукових і практичних рекомендацій. До них належить проведення тактичних операцій [3, 39], під якими у криміналістиці у загальному сенсі розуміють поєднання однойменних або різнойменних слідчих дій, оперативно-розшукових, організаційних та інших заходів, спрямованих на виконання проміжного завдання розслідування у певній слідчій ситуації [4, 85]. В.А. Журавель зазначає, що при розробці концепції тактичних операцій потрібно враховувати, що вони повинні розроблятися у контексті формування відповідної видової або підвидової методики (мікрометодики). Крім того, вони повинні бути максимально «прив'язані» до типових слідчих ситуацій і виходити з конкретних тактичних завдань, що постали перед слідчим [5].

Проведення тактичних операцій здійснюється не лише з метою ефективного розкриття викрадення людини. Воно спрямоване на виконання й інших функцій: швидке виявлення доказової інформації; встановлення підозрюваних осіб; припинення злочину; виявлення способів вчинення злочину і вживання заходів з їх профілактики [6, 74–75].

У криміналістиці проблему тактичних операцій почали обговорювати на початку 70-х років минулого століття. Термін «тактична операція» запропонував А.В. Дулов у 1972 році [7, 222]. Пізніше цю проблему досліджували Р.С. Белкін, А.В. Дулов,

В.О. Князєв, В.О. Коновалова, В.М. Шевчук, В.Ю. Шепітько, В.І. Шиканов та інші вчені.

На думку О.Ю. Булулукова, у практичній діяльності тактичні операції проводилися і раніше, однак через відсутність належної теоретичної розробки та відповідних рекомендацій слідчі й оперативні працівники органів внутрішніх справ здійснювали їх, виходячи лише з власного досвіду, досвіду своїх колег чи з невеликої кількості відомостей, знайдених в криміналістичній літературі. Іншою причиною обмеженого їх використання є складність процесу розслідування, обумовлена ретельністю підготовлюваних дій особами, які вчиняють злочини [8, 166]. У процесі розслідування постають складні тактичні завдання, вирішити які неможливо шляхом проведення окремих слідчих дій. Для їх виконання потрібно вживати слідчі, оперативно-розшукові, організаційно-технічні та інші необхідні заходи в комплексі. Оскільки ці завдання виникають в умовах повторюваності, з'являється можливість типізувати дії слідчого, залежно від слідчої ситуації визначити відповідний комплекс дій, що у криміналістиці отримав назву тактичної операції.

Питання про поняття тактичної операції є дискусійним у теорії криміналістики. А.В. Дулов розглядає цю категорію як «сукупність слідчих, оперативних, ревізійних та інших дій, розроблюваних і вироблених у процесі розслідування за єдиним планом, під керівництвом слідчого, з метою реалізації такого тактичного завдання, яке не може бути вирішене провадженням у справі окремих слідчих дій» [9, 44]. Як зазначає С.Ф. Здоровко, це формулювання має певні недоліки: складність конструкції, категоричний підхід, неточність ознак. Тактична операція – це не сукупність, а система, комплекс взаємообумовлених і взаємозалежних дій. Проведене С.Ф. Здоровком анкетування та інтерв'ювання слідчих прокуратури й Міністерства внутрішніх справ України (МВС України) підтверджують цю тезу. Так, на думку більшості опитаних, під час проведення розслідування виявляються зв'язки між окремими діями. 72% опитаних вказали, що вони проводяться узгоджено, у певних комплексах; 12% респондентів вказали на неузгодженість у використанні зазначених

дій і заходів; 16% – ухилилися від відповіді на поставлене запитання [1, 7–8].

Проведені нами анкетування й інтерв'ювання слідчих органів прокуратури та МВС України показали, що більшість опитаних (92%) вважає за необхідне проводити слідчі дії та оперативно-розшукові заходи комплексно; 0,6% – ізольовано; 7,4% ухилилися від відповіді; водночас 80,6% опитаних вважають, що слідчі дії та оперативно-розшукові заходи слід проводити у певній послідовності (системі); 10% заперечують таку потребу; 9,4% респондентів ухилилися від відповіді.

Категорія «тактична операція» має багато визначень у криміналістичній літературі. Разом із тим і в практичній діяльності для визначення поняття тактичної операції використовують різні терміни, нерідко її називають «тактичною комбінацією», «криміналістичною операцією», «спеціальною операцією», «системою слідчих дій» чи «тактичним (криміналістичним) комплексом». Розбіжність у термінології пов'язана з етапом формування теорії тактичних операцій і становлення такої категорії криміналістичної тактики, як «тактична операція» [10, 48]. Характерною ознакою тактичної операції є наявність у її змісті не випадкового набору тактичних засобів, а цілісного комплексу взаємопов'язаних, заздалегідь визначених, погоджених між собою, скоординованих і цілеспрямовано здійснюваних у найбільш оптимальній послідовності дій відповідно до спеціальної програми.

За своєю сутністю тактичні операції складаються з різних дій: процесуальних і непроцесуальних; однорідних та неоднорідних. В.Ю. Шепітько пропонує диференціацію тактичних операцій залежно від характеру елементів, що входять до їх структури: 1) дві чи більше однотипні слідчі дії; 2) комплекс різнопланових слідчих дій; 3) комплекс слідчих та оперативно-розшукових дій; 4) комплекс слідчих дій і заходів організаційного порядку; 5) система оперативно-розшукових заходів; 6) комплекс оперативно-розшукових та організаційних заходів [11, 62]. Ці визначення тактичної операції містять неточності, не відображають її суттєвих ознак. Натомість суттєвими ознаками тактичної операції можуть бути названі:

1) поєднання (комплекс, система) одноіменних і різноіменних слідчих дій, а також/або оперативно-розшукових, а іноді й організаційно-технічних заходів; 2) у кількісному відношенні це завжди дві і більше дій чи заходів; 3) дії, що входять до тактичної операції, мають бути взаємопов'язані, взаємообумовлені та взаємозалежні; 4) виконання дій передбачає їх певну черговість, послідовність чи одночасність; 5) операція відрізняється вибірковістю, спрямованістю на вирішення проміжного завдання розслідування; 6) операція має рольову функцію щодо виду злочину; 7) система дій тактичної операції ситуативно обумовлена, ефективність її можлива тільки в чітко визначених слідчих ситуаціях [12, 150]. Отже, найбільш переконливими є ті визначення тактичної операції, що відображають перераховані ознаки. Так, В.О. Князев під тактичною операцією розуміє комплекс взаємозалежних, обумовлених слідчою ситуацією слідчих дій, оперативно-розшукових та інших заходів, мета яких полягає у вирішенні тактичного завдання як проміжної мети розслідування [13, 132–133]. Він також окреслює потребу планування тактичних операцій при розслідуванні злочинів. З урахуванням викладеного, на нашу думку, тактичну операцію слід розглядати як систему слідчих дій, оперативно-розшукових та організаційно-технічних заходів, взаємопов'язаних та обумовлених слідчою ситуацією, які здійснюються одночасно та спрямовані на вирішення тактичного (проміжного) завдання розслідування щодо отримання доказової інформації.

У криміналістичній літературі немає єдиної класифікації тактичних операцій. На думку В.О. Коновалової, для розслідування кожного виду злочинів існує певний «набір» тактичних операцій, вироблених у результаті розслідування окремих видів злочинів [14, 224–225].

Дослідження проблеми тактичних операцій свідчить про різні підходи до їх сутності і виділення різних видів. Як справедливо зазначає С.Ф. Здоровко, усе це вимагає упорядкування, уніфікації термінології, класифікації тактичних операцій [1, 30]. На потребу розроблення єдиних критеріїв формування тактичних операцій у криміналістиці та на суперечливі підстави поділу тактичних операцій вказує і В.М. Шевчук.

Вивчення криміналістичної літератури та аналіз слідчої практики дають можливість визначити такі підстави для класифікації тактичних операцій: 1) залежно від виду злочину (тактичні операції при розслідуванні вбивств; тактичні операції при розслідуванні привласнення, розтрата майна або зловживання службовим становищем; тактичні операції при розслідуванні крадіжок та ін.); 2) залежно від проміжних (локальних) завдань розслідування злочинів (тактичні операції: «Встановлення злочинця», «Документ», «Атрибуція трупа», «Виявлення зв'язків організованої злочинної групи», «Допущення обшуку з негативним результатом», «Затримання по «гарячих слідах», «Захист доказів», «Встановлення знарядь злочину», «Відшкодування матеріального збитку», «Розшук злочинця» та ін.); 3) залежно від характеру елементів структури тактичної операції: однорідні чи неоднорідні дії (дві і більше однотипних слідчих дій; комплекс неоднорідних слідчих дій; комплекс слідчих дій та оперативно-розшукових заходів; комплекс слідчих дій і заходів організаційного порядку; система оперативно-розшукових заходів; комплекс оперативно-розшукових та організаційних заходів); 4) залежно від рівня складності тактичної операції (прості і складні); 5) залежно від часового періоду дії тактичної операції (одномоментні й ті, що мають певну тривалість у часі); 6) залежно від етапу розслідування злочину (тактичні операції, проведені на початковому, наступному і заключному етапах розслідування); 7) залежно від характеру спрямованості операції (пізнавальні тактичні операції, пошукові і розшукові, такі, що виконують організаційні функції); 8) залежно від осіб, які здійснюють взаємодію при проведенні тактичної операції (тактичні операції, проведені слідчим; тактичні операції, проведені слідчо-оперативною групою (чи слідчою бригадою); оперативно-тактичні операції, проведені під керівництвом слідчого, та ін.) [1, 30–31].

Типові тактичні операції при розслідуванні викрадення людини обумовлені тактичними завданнями розслідування. Як зазначає С.Ф. Здоровко, простежується взаємозв'язок тактичних завдань розслідування і тактичних операцій [15, 4]. Тому за-

лежно від тактичних (проміжних) завдань розслідування викрадення людини можна виділити такі тактичні операції: 1) встановлення особи злочинця, визначення кола осіб, які вчинили викрадення людини, визначення ролі кожного з учасників викрадення людини: а) «Особа викрадача»; б) «Зв'язок викрадача з організованими формуваннями»; в) «Склад і рольові функції злочинної групи»; г) «Розшук і затримання викрадача»; г) «Груповий обшук»; 2) встановлення особи викраденого, розшук викраденої людини, встановлення місця утримання викраденого, зв'язку між викрадачем і жертвою: а) «Соціальний статус жертви»; б) «Розшук викраденої особи»; в) «Зв'язки жертви»; 3) встановлення місця захоплення (викрадення) і часу вчинення викрадення людини, обставин, що сприяли вчиненню викраден-

ня людини: а) «Обставини (умови) викрадення людини»; 4) встановлення способу і технічних засобів, що використовувалися при вчиненні викрадення людини; а) «Механізм вчинення (організації) викрадення людини»; б) «Знаряддя злочину»; 5) встановлення мотивів вчинення викрадення людини і зв'язків викраденого та його родичів з підприємницькими структурами: а) «Віктимність жертви».

Таким чином, ефективність розслідування злочинів, зокрема викрадення людини, залежить від того, як ґрунтовно розроблені теоретичні положення тактичних операцій. Наукова розробка типових тактичних операцій допоможе оптимізувати процес розслідування викрадення людини, а також надати допомогу слідчому у визначенні напрямів розслідування.

Список використаних джерел:

1. Здоровко С.Ф. Розслідування вбивств, що вчиняються організованими злочинними групами (типові тактичні операції): моногр. / Здоровко С.Ф. – Х.: Гриф, 2004. – 176 с.
2. Коновалова В.Е. Организация расследования хищений государственного имущества: учеб. пособ. / Коновалова В.Е. – Х.: Юридический институт, 1984. – 44 с.
3. Коновалова В.О. Початкові слідчі дії і тактичні операції при розслідуванні злочинів у сфері економіки / В.О. Коновалова // Проблеми боротьби зі злочинністю у сфері економічної діяльності. Problems of Fighting Crime in the Sphere of Economic Activity. – Х.: Харківський центр вивчення організованої злочинності при Національній юридичній академії України імені Ярослава Мудрого, 1999. – С. 39–40.
4. Настільна книга слідчого : наук.-практ. вид. для слідчих і дільничих / [М.І. Панов, В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова та ін.]. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К.: Ін Юре, 2007. – 728 с.
5. Журавель В.А. Тактичні операції в системі криміналістичних засобів протидії злочинності / В.А. Журавель // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики: зб. наук.-практ. матеріалів / Міністерство юстиції України, Харківський науково-дослідний інститут судових експертиз ім. заслуженого професора М.С. Бокаріуса; Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого; [ред. кол.: М.Л. Цимбал, В.Ю. Шепітько, Л.М. Головченко та ін.]. – Х.: Право, 2006. – Вип. 6. – С. 30–36.
6. Коновалова В.Е. Первоначальные следственные действия и тактические операции при расследовании преступлений в сфере экономики / В.Е. Коновалова // Проблеми боротьби зі злочинністю у сфері економічної діяльності: м-ли міжнародної науково-практичної конференції (15–16 грудня 1998 р.). – Х., 1999. – С. 72–75.
7. Белкин Р.С. Криминалистическая энциклопедия / Белкин Р.С. – М.: Изд-во БЕК, 1997. – 342 с.
8. Булулуков О.Ю. Тактическая операция «Личность преступника» в расследовании убийств при отсутствии трупа / О.Ю. Булулуков // Проблеми законності: республ. міжвідомчий науковий збірник / Міністерство освіти і науки України; Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого; [відп. ред. В.Я. Тацій]. – Х.: [б. в.], 2001. – Вип. 49. – С. 166–174.
9. Дулов А.В. Тактические операции при расследовании преступлений / Дулов А.В. – Минск : Изд-во Белорусского государственного университета, 1979. – 128 с.
10. Шевчук В.М. Криміналістична теорія тактичних операцій: проблеми та перспективи формування / В.М. Шевчук // Актуальні проблеми криміналістики: м-ли міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 25–26 вересня 2003 р.) / [ред. кол.: М.І. Панов (голов. ред.), В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова та ін.]. – Х.: Гриф, 2003. – С. 47–50.
11. Шепітько В.Ю. Тактика расследования преступлений, совершаемых организованными группами и преступными организациями: [научное издание] / В.Ю. Шепітько – Х.: Национальная юридическая академия Украины имени Ярослава Мудрого, 2000. – 88 с.

12. Здоровко С.Ф. К вопросу о понятии и признаках тактической операции в криминалистике / С.Ф. Здоровко // Вісник Луганського інституту внутрішніх справ МВС України: наук.-теорет. журн. – Луганськ: Інститут внутрішніх справ МВС України, 2000. – Вип. 4. – С. 146–151.

13. Князев В.А. Ситуационная сущность тактических операций при расследовании хищений / В.А. Князев // Проблемы социалистической законности. – Х.: Вища школа, 1984. – Вып. 14. – С. 132–135.

14. Коновалова В.Е. Криминалистические проблемы борьбы с убийствами по заказу, совершаемыми организованными группами / В.Е. Коновалова // Збірник наукових праць Харківського Центру вивчення організованої злочинності. – Х.: Харківський центр вивчення організованої злочинності при Національній юридичній академії України імені Ярослава Мудрого, 2000. – Вип. 1. – С. 208–226.

15. Здоровко С.Ф. Типові тактичні операції при розслідуванні вбивств, вчинених організованими злочинними групами: [метод. рек.] / Здоровко С.Ф. – Х.: Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, 2002. – 48 с.

Яна СОКОЛОВА

**РОЗСЛІДУВАННЯ ВИКРАДЕННЯ ЛЮДИНИ:
ТИПОВІ ТАКТИЧНІ ОПЕРАЦІЇ**

Резюме

Визначено підстави класифікації тактичних операцій. Сформульовано тактичні (проміжні) завдання розслідування викрадення людини, розроблено типові тактичні операції, спрямовані на їх вирішення, і запропоновано їх структуру.

Яна СОКОЛОВА

**РАССЛЕДОВАНИЕ ПОХИЩЕНИЯ ЧЕЛОВЕКА:
ТИПИЧНЫЕ ТАКТИЧЕСКИЕ ОПЕРАЦИИ**

Резюме

Определены основания классификации тактических операций. Сформулированы тактические (промежуточные) задачи расследования похищения человека, разработаны типичные тактические операции, направленные на их решение, и предложена их структура.

Yana SOKOLOVA

**KIDNAPPING INVESTIGATION:
TYPICAL TACTICAL OPERATIONS**

Summary

The grounds of tactical operations classification are determined. Tactical (intermediate) tasks of kidnapping investigation are formulated; typical tactical operations and their structure are proposed.